

УДК 159.923

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2022.1.4>**Наталія ВОЛИНЕЦЬ**

доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000
ORCID: 0000-0002-4118-9773

Nataliya VOLYNETS

Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Professor at the Psychology, Pedagogy
and Social and Economic Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine,
46 Shevchenko str., Khmelnytskyi, 29000
ORCID: 0000-0002-4118-9773

Я-КОНЦЕПЦІЯ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В РАННІЙ ЮНОСТІ

SELF-CONCEPT AS A FACTOR OF PERSONAL SELF- DETERMINATION IN EARLY YOUTH

У статті подано результати емпіричного дослідження Я-концепції як чинник особистісного самовизначення в ранній юності. Показано, що наукові роботи, присвячені проблемам Я-концепції, розкривають змістовні смисли цього складного феномена і одночасно виходять на нові проблеми та диференціюють питання, пов'язані з ним, що відображається навіть у визначеннях, поняттях, термінах, пов'язаних з Я (образ Я, Я-концепція, Я ідеальне, Я реальне, Супер Я тощо). Зазначено, що зростає і розширюється операціональний арсенал значень Я у зв'язку з осмисленням всієї складності структурно-змістовної характеристики процесу самовизначення, соціалізації та індивідуальності. На сучасному етапі розвитку психології реалізуються дослідження внутрішнього світу особистості, стрижнем якого є її Я-концепція, вивчаються і різні соціальні умови, які впливають на формування Я-концепції особистості. Науковці поглиблюють теоретико-методологічний аналіз та виявляють нові аспекти обґрунтування категорії «Я-концепція» через самоставлення, самооцінки, самовизначення, самоствердження, уявлення особистості про себе в умовах спільної діяльності, впливу Я-концепції на мотивацію, духовні потреби, ціннісні орієнтації, розвитку професійного Я тощо. Зазначено, що на розвиток Я-концепції людини, починаючи від раннього дитинства й упродовж усього життя, впливають внутрішні та зовнішні чинники. Метою статті є висвітлення результатів емпіричного дослідження Я-концепції як чинника особистісного самовизначення в ранній юності.

Висновки. *Виявлено особливості когнітивного, емоційно-оцінкового та поведінкового компонентів Я-концепції особистості в ранній юності. Показано, що самоефективність студентів як результат самовизначення сформованої Я-концепції найбільше залежить від наявності роботи, їхнього ставлення до себе як цінності, набуття лідерських позицій та рефлексивності.*

Ключові слова: *особистість, Я-концепція, самовизначення, ранній юнацький вік.*

The article presents the results of an empirical study of the self-concept as a factor of personal self-determination in early adolescence. It is shown that scientific works on the problems of self-concept reveal the meaningful meanings of this complex phenomenon and at the same time come to new problems and differentiate issues related to it, which is reflected even in definitions, concepts, terms related to self (self-image, self-concept, self-ideal, self-real, super self, etc.). It is noted that the operational arsenal of self-values is growing and expanding in connection with the understanding of the complexity of the structural and substantive characteristics of the process of self-determination, socialization and individuality. At the present stage of development of psychology, studies of the inner world of the individual, the core of which is its self-concept, are studied, and various social conditions that affect the formation of the self-concept of personality are studied. Scientists have deepened theoretical and methodological analysis and discover new aspects of substantiation of the category "I-concept" through self-assessment, self-assessment, self-determination, self-affirmation, self-perception in terms of joint activities, the impact of self-concept on motivation, spiritual needs, values, professional development Me and so on. It is noted that the development of human self-concept, from early childhood and throughout life, is influenced by internal and external factors.

The purpose of the article is to highlight the results of an empirical study of the self-concept as a factor of personal self-determination in early adolescence.

Conclusions. *The peculiarities of cognitive, emotional-evaluative and behavioral components of the self-concept of personality in early adolescence are revealed. It is shown that the self-efficacy of students as a result of*

self-determination of the formed self-concept depends most on the availability of work, their attitude to themselves as values, the acquisition of leadership positions and reflexivity.

Key words: *personality, self-concept, self-determination, early adolescence.*

Актуальність дослідження. Я-концепція особистості виникає у процесі розгортання її соціальної взаємодії як винятковий результат її культурного розвитку. Найбільш суттєвою властивістю Я-концепції особистості визнано те, що вона є активним утворенням, динамічною, діючою структурою, що може впливати на поведінку та бути джерелом її змін. Активна Я-концепція виникає та супроводжує діяльність особистості, а також опосередковує та регулює поведінку, виконуючи мотиваційну та регуляційну функції, оскільки забезпечує інтенції, стандарти, а також плани, правила і сценарії поведінки особистості. Проблема самовизначення особистості полягає у неоднозначності, вибірковому підпорядкуванні суб'єкта самовизначення зовнішнім впливам навколишнього середовища. Активне самовизначення особистості виражається у її реальних діях, сприяє формуванню та розвитку тих внутрішніх умов, які створюють можливості для розвитку особистості, подальшого самовизначення та формування передумов для успішного професійного самовизначення. Самовизначення особистості є свідомим етапом її соціалізації, коли вона набуває готовності до самостійної, творчої діяльності на основі усвідомлення та співвіднесення власних можливостей та соціальної необхідності, опанування значущими сферами життєдіяльності, що зумовлюють самореалізацію. Саме тому у рамках представленої статті ставимо за мету висвітлити результати емпіричного дослідження Я-концепції як чинника самовизначення особистості в ранній юності.

Виклад основного матеріалу. Я-концепція формується на основі взаємодій із навколишнім середовищем в процесі особистісного розвитку людини. Вона формує систему само-сприйняття, розуміння та визначення особистістю себе суб'єктом власної діяльності. Цей феномен виражається у стійкій системі вираження множинних Я, системі установок, спрямованих на особистістю на саму себе і визначає спрямованість її діяльності. Вивченню феномену Я-концепції присвячено праці багатьох науковців: Б. Ананьєва, М. Бахтіна, А. Бодальова, Л. Виготського, У. Джеймса, Є. Ісаєва, Е. Еріксона, І. Кона, Ч. Кулі, Дж. Г. Міда, В. Мерліна, А. Прихожан, Х. Ремшмідта, С. Рубінштейна, Т. Шибутані, та ін., які спираються на інтегративний підхід, який поєднує загальнонаукові і конкретно-психологічні принципи, що задають вертикальну

структуру вивчення Я-концепції як складного системно-цілісного і структурно-ієрархічного утворення.

Психологічний аналіз теоретичних підходів у зарубіжній психології показав, що проблему Я (self) розглядали представники різних напрямків: Д. Болдуїн, В. Вундт, Н. Грот, У. Джемс, Ч. Кулі, Д. Мід, А. Пфендер, М. Розенберг (інтеракціоністський підхід); А. Адлер, Е. Берн, Е. Еріксон, Р. Саллівен, А. Фройд, З. Фройд, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг (психодинамічний підхід: психоаналіз, Я-психологія); Д. Бем, А. Валлон, Л. Колберг, Ж. Піаже, Вілсон Т., Фестінгер Л. та ін. (когнітивний підхід); А. Маслоу, Р. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл (гуманістична психологія об'єктивно-центрированний підхід) [1].

Я-концепція є сукупністю установок, спрямованих особистістю на себе, які формуються під впливом її життєвого досвіду і впливають на інтерпретацію цього досвіду, на ті цілі, які індивід ставить перед собою, на відповідну систему очікувань, прогнозів щодо майбутнього, оцінку власних досягнень та власне становлення. Я – багатоканальна підсистема, що є єдиним багатомірним та багаторівневим динамічним саморегулюючим комплексом, який за рахунок можливості відтворення безперервного уявного контакту з реальністю (світу та себе) забезпечує адекватне відображення [2]. Психологічний зміст самовизначення розкривається через процеси самостворення і самореалізації, самоствердження і самовдосконалення, функціонування яких забезпечує саморегуляція особистості [3]. Самовизначення особистості є свідомим етапом її соціалізації, коли вона набуває готовності до самостійної, творчої діяльності на основі усвідомлення та співвіднесення власних можливостей та соціальної необхідності, опанування значущими сферами життєдіяльності, що зумовлюють самореалізацію.

Я-концепція об'єднує систему самооцінок і утворює цілісне ставлення до себе, що включає рівень домагань, загальну спрямованість мотиваційної сфери. Так, у сучасних дослідженнях наголошується, що «мотивація досягнень, орієнтована на успіх, та реальна успішність діяльності свідчать про адекватну самооцінку. Мотивація уникнення невдач пов'язана з неадекватною самооцінкою: завищеною чи заниженою. Я-концепція у разі, постає як система саморегуляції людини, виявляється у самоповазі чи себелюбстві,

в самодостатності чи приниженні себе» [4, С. 26]. Найбільш повно змістовні та динамічні характеристики Я-концепції визначені через описову і оцінну складові, що дозволяє розглядати Я-концепцію як сукупність установок, вкладених у себе. У більшості визначень установок, підкреслюються три основні елементи: переконання, що може бути як обґрунтованим, і необґрунтованим (когнітивна складова установки); емоційне ставлення до цього переконання (емоційно-оцінна складова); відповідна реакція, яка, зокрема, може виражатися в поведінці (поведінкова складова).

Емпіричне дослідження Я-концепції як чинника особистісного самовизначення в ранній юності базувалося на вище зазначеному та проводилося на базі Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти "Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна" Хмельницький фаховий коледж. У дослідженні прийняли участь 37 студентів спеціальності «Соціальна робота», них: 11 юнаків та 26 дівчат.

При виборі психодіагностичного інструментарію було враховано теоретичний аналіз досліджуваного феномену Я-концепції особистості, в структурі якого виокремлено три компоненти та їх конструкти: 1) когнітивний – містить уявлення особистості про себе, що виявляються в образі Я. Для вивчення цього конструкту було використано методика «Особистісна та соціальна ідентичність» О. Урбанович та методика «Шкала базових переконань»; 2) емоційно-оцінний – містить самооцінку емоційного стану і самоставлення до себе. Для вивчення цього конструкту було використано методика самооцінки емоційного стану Уессмана-Рікса та тест-опитувальник для визначення самоставлення особистості В. Століна, С. Пантелеєва; 3) поведінковий – містить саморегуляцію і самоконтроль у різних сферах життєдіяльності. Для вивчення цього конструкту було використано методика «Шкала темпераментів» Л. Терстоуна в адаптації Хойновського та методика «Шкала самоефективності» Р. Шварцера та М. Єрусалема.

За результатами дослідження когнітивного компоненту Я-концепції виявлено середньогруповий профіль за методикою особистісної та соціальної ідентичності О. Урбановича. Аналіз описових статистик дозволив виявити певні особливості особистісної та соціальної ідентичності студентів. Найвищий середньогруповий рівень соціального благополуччя встановлено для осіб, у яких високий рівень шкали «Сім'я» ($M = 10,256$; $\sigma = 2,118$), далі у порядку зниження значущості виявлено наступні показники: «Здоров'я» ($M = 9,821$;

$\sigma = 2,002$), «Майбутнє» ($M = 8,204$; $\sigma = 2,420$), «Матеріальний стан» ($M = 7,560$; $\sigma = 1,995$), «Я і суспільство, в якому я живу» ($M = 7,347$; $\sigma = 2,651$), «Стосунки з оточуючими людьми» ($M = 6,507$; $\sigma = 2,236$), «Внутрішній світ» ($M = 6,014$; $\sigma = 1,755$), «Робота» ($M = 4,026$; $\sigma = 1,266$). Найбільший середньогруповий рівень визначається за шкалою «Сім'я» ($M = 10,256$; $\sigma = 2,118$), а найменший – визначається за шкалою «Робота» ($M = 4,026$; $\sigma = 1,266$).

Отже, в досліджуваній групі студентів характерною є ідентифікація з власною сім'єю, зі здоров'ям та з майбутнім. Високий показник за шкалою «Сім'я» свідчить про задоволеність на сьогоднішній день своєю сімейною ситуацією, розуміння значення сім'ї для себе, схильність приділяти достатньо часу своїй сім'ї, наявність у членів їхніх сімей спільних захоплень, знання потреб, думок, бажань, позицій членів своєї сім'ї, здатність створювати у своїй сім'ї відкриту та душевну атмосферу, впевненість у надійності своїх сімейних умов, здатність як «брати» від сім'ї, а й «давати» їй, здатність створювати надійні та сприятливі умови для своєї сім'ї, знання, як розвивати своє сімейне життя, прагнення до встановлення добрих взаємин зі своїми та батьками та родичами, а також прагнення до встановлення добрих взаємин з батьками та родичами подружжя.

Високий показник за шкалою «Здоров'я» свідчить про задоволеність студентів власним станом здоров'я; регулярно відвідують лікаря та перевіряють стан власного здоров'я; регулярно займаються фізкультурою, достатньо сплять щоденно, мають достатнє регулярне та збалансоване харчування; мають достатній рівень рухової активності протягом дня; ведуть здоровий спосіб життя; наполегливі у реалізації особистого плану власного фізичного вдосконалення.

Високий показник за шкалою «Майбутнє» свідчить про знання студентами своїх головних цілей у житті; послідовне, наполегливе та енергійне прагнення до досягнення своїх головних цілей у житті; знання, коли приблизно здійсняться особисті життєві цілі (відповідно до життєвого плану); аналіз умов, що сприяють та перешкоджають досягненню своїх життєвих цілей; знання критичних пунктів у досягненні своїх життєвих цілей; готовність повною мірою використати наявні можливості, що дозволяють досягти своїх життєвих цілей; готовність нейтралізувати дію умов, що перешкоджають досягненню своїх життєвих цілей; готовність до можливого та необхідного перегляду своїх життєвих

цілей (особливо в умовах їхньої нереальності). У досліджуваних студентів прагнення до досягнення своїх життєвих цілей є важливою складовою життєдіяльності. Власне майбутнє і професійна діяльність сприймаються ними у перспективі, і вони часто замислюються про майбутнє. У меншій мірі студентам характерна ідентифікація з матеріальним станом, власним внутрішнім світом, стосунками з оточуючими людьми, суспільством, в якому вони живуть та з роботою.

За результатами психодіагностичного обстеження когнітивного компоненту Я-концепції студентів за методикою «Шкала базових переконань» виявлено середньогруповий профіль базових переконань та напрямків ставлень студентів: найвищий середньогруповий рівень базових переконань встановлено для осіб, у яких високий рівень шкали «Цінність власного «Я»» ($M = 4,287$; $\sigma = 2,344$), далі у порядку зниження значущості виявлено наступні базові переконання: «Удача (везіння)» ($M = 3,741$; $\sigma = 2,046$), «Доброта навколишнього світу» ($M = 2,582$; $\sigma = 1,039$), «Самоконтроль» ($M = 2,548$; $\sigma = 1,393$), «Справедливість світу» ($M = 2,263$; $\sigma = 0,950$), «Випадковість подій» ($M = 2,015$; $\sigma = 0,997$), «Доброзичливість людей» ($M = 1,541$; $\sigma = 1,077$), «Контрольованість світу» ($M = 1,489$; $\sigma = 0,941$). Найбільший середньогруповий рівень визначається за шкалою «Цінність власного «Я»» ($M = 4,287$; $\sigma = 2,344$), а найменший – визначається за шкалою «Контрольованість світу» ($M = 1,489$; $\sigma = 0,941$).

Отже, в досліджуваній групі у Я-концепції студентів характерними є базові переконання стосовно цінності власного «Я», удачі (везіння) та доброти навколишнього світу. Високі показники за шкалами «Цінність власного «Я»», «Удача (везіння)», «Доброта навколишнього світу» свідчать про те, що досліджувані студенти переконані у цінності власної особистості переконані у тому, що вони добрі, гідні любові та поваги, переконані в здатності управляти подіями свого життя та у власному везінні, що вони загалом щасливі люди та у тому, що у світі більше добра, ніж зла і переважно існують безпечні можливості довіряти оточуючому світу. У меншій мірі студентам характерні переконання стосовно того, що світ є контрольованим, вони переконані в тому, що майже не можуть контролювати події, що відбуваються з ними. Виявлено також профіль напрямків ставлень студентів до себе, сенсу життя та світу. В досліджуваній групі виявлено переважання ставлення стосовно власної цінності ($M = 3,525$), над

ставленнями до доброти оточуючого світу ($M = 2,062$) та ставлення до осмисленості світу ($M = 1,922$), що свідчить про те, що цінність власного «Я», самоконтроль та удача є визначальними ресурсами їхнього життя. Виявлені базисні переконання є імпліцитними, глобальними, стійкими уявленнями досліджуваних студентів про світ і себе, що впливають на їхні мислення, емоційні стани і поведінку.

За результатами психодіагностичного обстеження емоційно-оцінкового компоненту Я-концепції студентської молоді за методикою самооцінки емоційного стану Уессмана-Рікса та тестом-опитувальником для визначення самоставлення особистості В. Століна, С. Пантелєєва виявлено наступні особливості емоційних станів студентів:

1) високий рівень спокою виявлено у 10 (27,03 %) осіб, що свідчить про їхню стриманість, терплячість, статечність, розважливість, врівноваженість, незворушність, терпимість; середній рівень спокою-тривожності виявлено у 19 (51,35 %) осіб, що свідчить про відсутність явного переважання одного з полюсів цього емоційного стану; низький рівень спокою виявлено у 8 (21,62 %) осіб, що свідчить про засмиканість, заляканість, закомплексованість, нерішучість, полохливість, нервовість, невпевненість, напруженість, боязкість цих досліджуваних;

2) високий рівень енергійності виявлено у 8 (21,62 %) осіб, що свідчить про те, як студенти оцінюють себе як особистість: ініціативні, діяльні, підприємливі, одержимі, спрямовані, активні, пробивні, кмітливі; середній рівень енергійності-втоми виявлено у 20 (54,05 %) осіб, що свідчить про відсутність явного переважання одного з полюсів цього емоційного стану; низький рівень енергійності виявлено у 9 (24,32 %) осіб, що свідчить про те, що ці студенти оцінюють себе як безініціативних, пасивних, інертних, млявих, апатичних, байдужих, повільних;

3) високий рівень піднесення виявлено у 6 (12,62 %) осіб, що свідчить про те, що ці студенти оцінюють себе як: як: темпераментних, завзятих, енергійних, волелюбних, розкутих, живих, рухливих, жвавих; середній рівень піднесеності-пригніченості виявлено у 20 (54,05 %) осіб, що свідчить про відсутність явного переважання одного з полюсів цього емоційного стану; низький рівень піднесення виявлено у 11 (29,73 %) осіб, що свідчить про те, що ці студенти оцінюють себе як сором'язливих, боязких, нерішучих, несміливих, заляканих, сором'язливих, пригноблених, зляканих, пригнічених, подавлених;

4) високий рівень впевненості в собі виявлено у 8 (21,62 %) осіб, що свідчить про те, що ці студенти оцінюють себе як: «бійців», загартованих, рішучих, наполегливих, героїчних, працездатних, сильних, вольових, твердих, безстрашних, відважних, самостійних; середній рівень впевненості в собі-безпорадності виявлено у 22 (59,46 %) осіб, що свідчить про відсутність явного переважання одного з полюсів цього емоційного стану; низький рівень впевненості в собі виявлено у 7 (18,92 %) осіб, що свідчить про те, що ці студенти оцінюють себе як безвідповідальних, слабохарактерних, безмовних, несміливих, слабких, слабовільних;

5) високий рівень інтегрального показника емоційного стану виявлено у 7 (18,92 %) осіб, що свідчить про те, що ці студенти відчувають високий рівень емоційного підйому; середній рівень впевненості в собі-безпорадності виявлено у 22 (59,46 %) осіб, що свідчить про відсутність явного переважання одного з полюсів цього емоційного стану; низький рівень впевненості в собі виявлено у 8 (21,62 %) осіб, що свідчить про те, що ці студенти відчувають себе виснаженими;

У загальному вигляді виявлені особливості емоційного стану як характеристика емоцій студентів, відображають їхнє ставлення щодо об'єктів оточуючого середовища. Емоційний стан проявляється як зовні, так і внутрішньо. Внутрішній стан емоцій фіксується свідомістю студентів на певний момент часу тих відчуттів благополуччя (неблагополуччя) як організму в цілому, як і його частин. Зовні оцінка стану емоцій фіксується висловлюваннями студентів за певними ознаками. Емоційний стан студентів є регулятивною функцією їхньої адаптації до оточуючого середовища або ситуації.

За результатами проведеного опитування виявлено особливості самоставлення як стійкого почуття щодо власного «Я», що містить специфічні модальності (виміри), які відрізняються як за емоційним тоном, переживанням, так і за семантичним змістом відповідного ставлення до себе. Так у досліджуваній групі студентів виявлено:

1) високий рівень внутрішньої чесності не виявлено; помірний рівень внутрішньої чесності виявлено у 15 (40,54 %) осіб, що свідчить про їхню незначну закритість та небажання розкривати важливу інформацію про себе; низький рівень – у 17 (45,95 %) осіб, що свідчить про глибоку усвідомленість «Я» у цих досліджуваних, підвищену рефлексивність та критичність, здатність не приховувати від себе та інших значущу неприємну інфор-

мацію; дуже низький рівень – у 5 (13,51 %) осіб, що свідчить про їхню самовідкритість;

2) високий рівень самовпевненості виявлено у 9 (24,32 %) осіб, що свідчить про їхню високу думку про себе, самовпевненість, відсутність внутрішньої напруженості; помірний рівень – у 20 (54,05 %) осіб, що свідчить про достатню самовпевненість та переважно відсутність внутрішньої напруженості; низький рівень – у 8 (21,62 %) осіб, що свідчить про незадоволеність собою та своїми можливостями, про сумнів у здатності викликати повагу; дуже низький рівень не виявлено;

3) високий рівень самоуправління виявлено у 4 (10,81 %) осіб, що свідчить про те, що вони усвідомлено переживають власне «Я» як внутрішній стержень, що інтегрує їх особистість і життєдіяльність, вважають, що її доля знаходиться в їхніх руках, і відчувають почуття обґрунтованості і послідовності своїх внутрішніх спонукань та цілей; помірний рівень – у 20 (54,05 %) осіб, що свідчить про достатній рівень усвідомленості власного «Я» як внутрішнього стержня, що інтегрує їх особистість і життєдіяльність; низький рівень – у 13 (35,14 %) осіб, що свідчить про віру студентів та підвладність їхніх «Я» часовим обставинам, про нездатність протистояти долі, погану саморегуляцію, розмитий локус «Я», відсутність тенденції шукати причини вчинків та результатів у самих собі; дуже низький рівень не виявлено;

4) високий рівень дзеркального «Я» виявлено у 6 (16,22 %) осіб, що свідчить про чіткі їхні уявлення про те, що їхня особистість, характер та діяльність здатні викликати у інших повагу, симпатію, схвалення та розуміння; помірний рівень – у 21 (56,76 %) осіб, що свідчить про відповідність уявлень про себе та очікуваного ставлення до себе з боку інших людей; низький рівень – у 10 (27,03 %) осіб, що свідчить про очікування протилежних почуттів від інших осіб; дуже низький рівень не виявлено;

5) високий рівень самоцінності виявлено у 13 (35,14 %) осіб, що свідчить про їхню зацікавленість у власному «Я», любов до себе, відчуття цінності власної особистості та одночасно передбачувану цінність свого «Я» для інших; помірний рівень – у 21 (56,76 %) осіб, що свідчить про адекватну емоційну оцінку себе, власного «Я» за внутрішніми інтимними критеріями любові, духовності, багатства внутрішнього світу; низький рівень – у 3 (8,10 %) осіб, що свідчить про недооцінювання свого духовного «Я», сумніви у цінності власної особистості, відстороненість, що межує з байдужістю до свого «Я», втрату інтересу до свого

внутрішнього світу цих досліджуваних; дуже низький рівень не виявлено;

6) високий рівень самоприйняття виявлено у 15 (40,54 %) осіб, що свідчить про їхнє дружнє ставлення до себе, згоду з самим собою, схвалення своїх планів та бажань, емоційне, безумовне прийняття себе такими, якими вони є навіть з деякими недоліками; помірний рівень – у 22 (59,46 %) осіб, що свідчить про позитивне ставлення до себе; низький та дуже низький рівні цього показника не виявлено;

7) високий рівень самоприв'язаності виявлено у 6 (16,22 %) осіб, що свідчить про ригідність їхньої «Я-концепції», прив'язаність, небажання змінюватися на фоні загального позитивного ставлення до себе, що часто супроводжується прив'язаністю до неадекватного Я образу; помірний рівень – у 26 (70,27 %) осіб, що свідчить про переважно позитивне загальне ставлення до себе, що супроводжується труднощами стосовно змін Я образу; низький рівень – у 5 (13,51 %) осіб, що свідчить про протилежні тенденції: бажання щось у собі змінити, потяг до відповідності з ідеальним уявленням про себе, незадоволеність собою цих досліджуваних; дуже низький рівень не виявлено;

8) високий рівень внутрішньої конфліктності виявлено у 5 (13,51 %) осіб, що свідчить про їхню наявність внутрішніх конфліктів, сумнівів, непогодження з собою, тривожно-депресивних станів, що супроводжуються переживанням почуття провини; помірний рівень – у 22 (59,46 %) осіб, що свідчить про підвищену рефлексію, глибоке проникнення у себе, усвідомлення своїх труднощів, адекватний образ Я та відсутність витіснення; низький рівень – у 10 (27,03 %) осіб, що свідчить про заперечення деяких проблем, певну закритість цих досліджуваних; дуже низький рівень не виявлено;

9) високий рівень самозвинувачення не виявлено; помірний рівень виявлено у 3 (8,11 %) осіб, що свідчить про відсутність симпатії, що супроводжується негативними емоціями стосовно себе, навіть незважаючи на високу самооцінку якостей та досягнень; низький рівень – у 25 (67,57 %) осіб та дуже низький рівень – у 9 (24,2 %) осіб, що свідчить про відсутність у цих досліджуваних: внутрішніх конфліктів, сумнівів, непогодження з собою, тривожно-депресивних станів та відсутність почуття провини.

Аналіз результатів тестування самоствавлення студентів за факторами показав наступне: за фактором «Самоповага», що відображає оцінку власного «Я» щодо соці-

ально-нормативних критеріїв модальності, виявлено у 10 (27,03 %) осіб високий рівень, у 21 (56,76 %) осіб – помірний, а у 6 (16,22 %) осіб – низький, що відповідає відповідним рівням віри у власні сили, здібності, енергію, самостійність, оцінку своїх можливостей, вміння контролювати власне життя і бути самопослідовним, розуміння студентами самих себе; за фактором «Аутосимпатія», що відображає емоційне ставлення студентів до власного «Я», у 15 (40,54 %) осіб виявлено високий рівень, у 22 (59,46 %) осіб – помірний, що свідчить про схвалення студентами себе в цілому і в деталях, довіру до себе і позитивну самооцінку; за фактором «Самоприниження», у 1 (2,07 %) особи виявлено помірний, у 14 (37,84 %) осіб – низький та у 22 (59,46 %) осіб – дуже низький рівень, що свідчить про відповідні рівні негативного самоствавлення студентів.

За результатами дослідження поведінкового компоненту Я-концепції студентської молоді за методикою «Шкала темпераментів» Л. Терстоуна в адаптації Хойновського виявлено:

1) високий рівень активності виявлено у 9 (24,33 %) осіб, середній рівень – у 19 (51,35 %) осіб, низький рівень – у 9 (24,32 %) осіб, що свідчить про відповідні рівні здатності студентів швидко працювати, навіть якщо немає необхідності поспішати; рухливості, нетерплячості, навіть якщо потрібно зберігати спокій; постійної дії, схильності до поспіху;

2) високий рівень фізичної активності виявлено у 4 (10,81 %) осіб, середній рівень – у 21 (56,76 %) осіб, низький рівень – у 12 (32,43 %) осіб, що свідчить про відповідні рівні бадьорості студентів, здатності займатися спортом, надання переваги роботі на повітрі та фізичній праці, що вимагає м'язових зусиль, а також надання переваги будь-якій фізичній активності, що супроводжується великими енергетичними затратами;

3) високий рівень імпульсивності виявлено у 3 (8,11 %) осіб, середній рівень – у 20 (54,05 %) осіб, низький рівень – у 14 (37,84 %) осіб, що свідчить про відповідні рівні безтурботності і легковажності настрою, швидкості прийняття рішень, легкості переходу від однієї задачі до іншої, діяльності під впливом хвилинних спонукань;

4) високий рівень лідерства виявлено у 5 (13,51 %) осіб, середній рівень – у 18 (48,56 %) осіб, низький рівень – у 14 (37,84 %) осіб, що свідчить про відповідні рівні схильності студентів керувати іншими людьми, брати на себе відповідальність, ініціативність, бажання виступати публічно та організувати різні товариські заходи;

5) високий рівень врівноваженості виявлено у 6 (16,22%) осіб, середній рівень – у 20 (54,05%) осіб, низький рівень – у 11 (29,73%) осіб, що свідчить про відповідні рівні незворушності студентів, рівності їхнього настрою, вміння в критичні моменти зберігати спокій, здібності розряджатися, навіть у несприятливих умовах, зосередженості;

6) високий рівень товариськості виявлено у 8 (21,62%) осіб, середній рівень – у 21 (56,76%) осіб, низький рівень – у 8 (21,62%) осіб, що свідчить про відповідні рівні прагнення перебувати в компанії, легкості налагодження контактів з іншими людьми, поступливості, доброзичливості, схильності до співпраці;

7) високий рівень рефлексивності виявлено у 7 (18,92%) осіб, середній рівень – у 22 (59,46%) осіб, низький рівень – у 8 (21,62%) осіб, що свідчить про відповідні рівні схильності студентів до роздумів, надання переваги теоретичній діяльності, самопостереження, бажання працювати на самоті, надання переваги діяльності, що вимагає точності, переважання планування дій над їх реалізацією запланованого;

8) високий рівень самоефективності виявлено у 3 (8,11%) осіб та вищий за середній рівень – у 9 (24,32%) осіб, що свідчить про те, що ці студенти усвідомлюють власну ефективність, здатні докласти максимум зусиль для виконання складних завдань, завжди очікують на успіх, тому їх діяльність завжди приносить позитивний результат; середній рівень – у 15 (40,54%) осіб, що свідчить про відповідний рівень самоефективності; нижчий за середній рівень – у 7 (18,92%) осіб та низький рівень – у 3 (8,11%) осіб, що свідчить про наявність постійних сумнівів у цих досліджуваних в собі і очікування провалу, їх часто їх переслідують невдачі, у них низька самоповага, вони приділяють занадто багато уваги своїм недолікам, постійно критикують себе з приводу своєї некомпетентності;

Як зазначає А. Бандура, висока самоефективність сприяє тому, що навіть дуже складні проблеми можуть сприйматися особистістю, як цікаві і престижні виклики, що дають змогу перевірити і підтвердити власні здібності, майстерність, вольові якості тощо. Оцінка ситуації з позиції високої ефективності оптимально мобілізує розумові та фізичні можливості людини. А люди з низьким рівнем самоефективності намагаються ухилитися від вирішення складних завдань; впевнені, що вони виходять за межі їхніх можливостей; концентруються на власних недоліках та минулих невдачах; швидко втрачають впевненість у собі і своїх здібностях [5].

Наступним етапом емпіричного дослідження є кореляційний аналіз залежності самоефективності особистості як результату самовизначення від сформованої Я-концепції юнаків. Кореляційний аналіз залежності самоефективності особистості як результату самовизначення від сформованої Я-концепції здійснювався за допомогою розрахунків коефіцієнту кореляції Спірмена із застосуванням пакету прикладних програм математико-статистичної обробки даних SPSS 17.0. За результатами проведеного кореляційного аналізу виявлено залежність самоефективності студентів від наступних показників: позитивний кореляційний зв'язок самоефективності студентів виявлено з: роботою (0,698 на рівні високої статистичної значущості $p=0,006$), майбутнім (0,568 на рівні високої статистичної значущості $p=0,010$), узгодженості власного Я з суспільством (0,521 на рівні статистичної значущості $p=0,019$), ставлення стосовно власної цінності (0,612 на рівні високої статистичної значущості $p=0,004$), енергійності (0,445 на рівні високої статистичної значущості $p=0,002$), емоційного стану піднесення (0,415 на статистичної значущості $p=0,015$), впевненості у собі (0,596 на рівні високої статистичної значущості $p=0,006$), самоповаги (0,579 на високої статистичної значущості $p=0,003$), активності (0,432 на рівні статистичної значущості $p=0,036$), фізичної активності (0,416 на статистичної значущості $p=0,045$), лідерства (0,650 на рівні статистичної значущості $p=0,013$) та рефлексивності (0,697 на статистичної значущості $p=0,091$). Обернений кореляційний зв'язок самоефективності студентів виявлено з наступними показниками: сім'єю (-0,554 на рівні високої статистичної значущості $p=0,009$) та імпульсивністю (-0,636 на рівні статистичної значущості $p=0,050$).

Висновки. Таким чином, за результатами дослідження виявлено, що самоефективність студентів як результат самовизначення сформованої Я-концепції найбільше залежить від наявності роботи, їхнього ставлення до себе як цінності, набуття лідерських позиції та рефлексивності. Зниженню самоефективності студентів сприяє вплив та/або втручання сім'ї в їхню діяльність та їхня особистісна імпульсивність як безтурботність і легковажність, легкість переходу від однієї задачі до іншої, діяльність під впливом миттєвих спонукань. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою тренінгової програми розвитку Я-концепції особистості в ранньому юнацькому віці, а також рекомендації практичним психологам стосовно особистісного зростання та саморозвитку студентів закладів фахової передвищої освіти.

Література:

1. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навчальний посібник. Тернопіль : Економічна думка, 2004. 310 с.
2. Ольховая Т. А. Становление субъектности студента университета : монография. Оренбург, 2006. 181 с.
3. Основи психології : підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. 4-те вид., стереотип. Київ : Либідь, 1999. 632 с.
4. Орлов И. Б. Личность и сущность: внешнее и внутренне Я человека. *Вопросы психологии*. 1995. № 2. С. 26–35.
5. Bandura A. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavior change. *Psychol. Rev.* 1977. № 84. P. 191–215.

References:

1. Gumenyuk, O. Ye. (2004). *Psy`xologiya Ya-konceptiyi : navchal`ny`j posibny`k* [Psychology of self-concept: a textbook]. Ternopil` : Ekonomichna dumka. 310 p. [in Ukrainian].
2. Ol'hovaya, T. A. (2006). *Stanovlenie sub"ektnosti studenta universiteta : monografiya* [Formation of subjectivity of a university student: monograph]. Orenburg. 181 p. [in Russian].
3. *Osnovy psihologii : pidruchnik* (1999). [Fundamentals of psychology: textbook] / Za zag. red. O. V. Kirichuka, V. A. Romencya. 4-te vid., stereotip. Kiïv : Libid'. 632 p. [in Russian].
4. Orlov, I. B. (1995). Lichnost' i sushchnost': vneshnee i vnutrenne YA cheloveka [Personality and essence: external and internal self of a person]. *Voprosy psihologii* [Questions of psychology]. № 2. P. 26–35 [in Russian].
5. Bandura A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavior change. *Psychol. Rev.* № 84. P. 191–215.